

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Βιβλιογραφικά τεκμήρια

Αλέξης Πολίτης

doi: [10.12681/er.319](https://doi.org/10.12681/er.319)

To cite this article:

Πολίτης Α. (1981). Βιβλιογραφικά τεκμήρια. *The Gleaner*, 17, 274–277. <https://doi.org/10.12681/er.319>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Κάποιες αναζητήσεις βιβλιολογικές με έφεραν μπροστά σ' έναν μικρό σύμμικτο τόμο, στη ράχη του οποίου ο βιβλιοδέτης —δέσιμο τών άρχων του 19ου αιώνα— είχε σημειώσει: *opuscules grecs*.

Το βιβλιαράκι βρίσκεται σήμερα στη βιβλιοθήκη του Institut de France στο Παρίσι [έπίσημα R 157****], και ίσως προέρχεται από τη βιβλιοθήκη του Fauriel· πάντως δέν φέρει κανένα σημάδι —κτητορικό σημείωμα, παρασελίδες σημειώσεις, ή τιμή βιβλιοπωλείου— μονάχα τή σφραγίδα του Institut de France.

‘Ο τόμος αυτός περιέχει επτά νεοελληνικές «φυλλάδες»· οί τέσσερις μās είναι άγνωστες βιβλιογραφικά: πρόκειται για τὰ έξής έργα.

— *Ιστορία του βασιλέως τής Σκότηζιας*. ., Βενετία, Γλυκής, 1817.

— *Ιστορία διά στίχων άπλών*. . . του *Σταυράκη*, Βενετία, Θεοδοσίου, 1806.

— *Γαδάρον Λύκων και άλωνιπούς διήγησις ώραία*, Βενετία, Γλυκής, 1818.

— *ΝΕΑ Γ'ΣΤΟΡΙΑ Α'ΘΕ'ΣΘΗ ΚΥΘΗΡΕ'ΟΥ. Νεωσι μεταφρασθεΐσα εις κοινήν γλώσσαν Ε'Ν ΤΗ ΝΗ'ΣΩ ΚΕΦΑΛΗΝ'ΑΣ. Νυν πρώτον τυπωθεΐσα και μετ' επιμελείας διορθωθεΐσα. [τυπογραφικό κόσμημα] Ε'ΝΕ-ΤΥΉΣΙ, αριθμ'. Παρά Α'ντωνίω τῷ Βόρτολι. 1749. CON LICENZA DE' SUPERIORI.*

[8ο μικρό, 48 σελ. Διαστάσεις σελίδας 20,5×13,5 λίγο ξακρισμένες].

Το τελευταίο αυτό μās ήταν και ως τίτλος έμμεσα μόνο γνωστός· πρώτη φορά έπισημαίνεται αντίτυπο (βλ. σχετική μνεία και βιβλιογραφία στο 'Αλέξης Πολίτης, *Κατάλοιπα Fauriel και Brunet de Preste*, Αθήνα 1980, 38). Καινούριο λοιπόν, ή καλύτερα, άθυσάριστο έργο τής νεοελληνικής λογοτεχνίας· του αξίζει ευρύτερη παρουσίαση, την οποία και έτοιμάζω. "Όσο για τὰ άλλα τρία, βιβλιογραφούνται αναλυτικά από τον Φίλ. Ήλιου, «Προσθήκες στην Έλληνική Βιβλιογραφία 1800-1863», που θά άποτελέσουν τον άρ. 4 τών *Τετραδίων Έργασίας* του Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών.

‘Ο τόμος μας συμπληρώνεται με τρία ακόμη φυλλάδια· αυτά γνωστά. Μολονότι ή σειρά με την οποία βιβλιοδετούνται μού φαίνεται συμπτωματική, τή σημειώνω: Πρώτα ή *Ιστορία του βασιλέως τής Σκότηζιας*, έπειτα ή *Ιστορία τής έβραιοπούλας τής Μαρκάδας* (ΓΜ 709), τρίτη ή *Ιστορία Σταυράκη*, τέταρτη ή *Φυλλάδα του Γαδάρον*, πέμπτη ή *Ιστορία του Ήμιπερίου*, Βόρτολης 1779 (Legr. 18ος, άρ. 760), έκτη ή *Απολλωνίου του εν Τύρω ριμάδα*, Θεοδοσίου 1805 (ΓΜ 315), και τελευταία ή *Ιστορία του Αθέσθη*.

‘Ο έμπλουτισμός του σώματος τής ελληνικής βιβλιογραφίας είναι βέβαια πάντα ευπρόσδεκτος· ωστόσο νομίζω πως βρισκόμαστε μπροστά σε πιό σημαντικό τεκμήριο: από μία μη συνειδητή συναγωγή φυλλαδίων, τὰ τέσσερα από τὰ επτά παρουσιάζονται άγνωστα. Μπορούμε λοιπόν να στηρίξουμε, ακόμα μια φορά, την υπόθεση ότι τὰ βιβλιογραφικά μας κενά, προκειμένου ιδίως για έντυπα που προορίζονταν για λαϊκή κυκλοφορία, είναι πολλά —ίσως και πιό πολλά από τὰ καταγεγραμμένα. Θέλοντας λοιπόν να γνωρίσουμε τή συνολική βιβλιακή παραγωγή, δέν πρέπει να μās άρκει ή αναδίφηση βιβλιοθηκών· όσο κι αν πλουτίσουμε διαρκώς τὰ δεδομένα, είναι άμφίβολο αν θά πλησιάσουμε τις πραγματικότητες. Αντίθετα, μία λογική που θά στηρίζεται περισσότερο σ' αυτό του είδους τὰ τεκμήρια, και θά προσπαθει να τὰ προβάλει ανα-

λογικά —ἀναφέρομαι ἐδῶ στὶς σκέψεις ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡλιοῦ στὴν ἀνακοίνωσή του «Ἱστορία τῶν νοοτροπιῶν καὶ ἱστορία τοῦ βιβλίου. Μεθοδολογικά προβλήματα», ποὺ ἔγινε στὶς 22 Μαρτίου 1978 στὴν Ἑταιρεία Μελέτης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ— ἔχει πιδὸ πολλές πιθανότητες νὰ προσεγγίσει πρὸς τὴν ἀκρίβεια.

Οἱ δύο τελευταῖες σελίδες τοῦ Ἀθέσθη παρέχουν ἓνα ἀκόμα βιβλιογραφικὸ τεκμήριο: ἓναν ἄγνωστό μας κατάλογο τοῦ Βόρτολη γιὰ τὸ 1749. Οἱ κατάλογοι αὐτοὶ προστίθενται συνήθως ὅταν περισσεύουν μία ἢ δύο σελίδες γιὰ νὰ κλείσει τὸ τυπογραφικὸ τέτοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωσή μας: τὸ κείμενο σταματᾷ στὴ σελ. 46· οἱ σελ. 47 καὶ 48 ἦταν λοιπὸν πρόσφορες.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τῶν βιβλίων Ἀντωνίου τοῦ Βόρτολη.

1	Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος	Λιτρ.	:16
2	Ἀπόκοπος ὠφέλιμος κατὰ πολλὰ διὰ τοὺς κοπιασμένους		: 5
3	Βίος Δημητρίου Βασιλέως Μοσκοβίας		: 5
4	Βίος Αἰσώπου εἰς ἀπλῆν φράσιν		:12
5	Βίος, καὶ Μῦθοι Αἰσώπου Γραικολατῖνοι		2:10
6	Βοσκοποῦλα, ἡ εἰμορφη		: 4
7	Γαϊδάρου, Λύκου, καὶ Ἀλουποῦς		: 4
8	Γένος, καὶ κατορθώματα Πέτρου Ἀυτοκράτορος πάσης Ρωσίας		3:10
9	Διάνοις περὶ Φύσεως, καὶ Γδιωμάτων Ζώων		:12
10	Διδασκαλία Χριστιανικῆ		: 4
11	Διήγησις τῆς Κρήτης		2:10
12	Ἐβδομαδεχάριον, ἥτοι Προσευχαὶ διὰ κάθε ἡμέραν τῆς Ἐβδομάδος		:10
13	Ἐρβᾶν διάλογος μετὰ τοῦ Ἀγίου Γρηγεντίου. Προσέτι ὁ Βίος τῆς Ἀγίας Μαρίνης, καὶ ἕτερα		2:10
14	Ἐρωτόκριτος		3:
15	Ἐρωφίλη, Τραγωδία.		1:
16	Ἐδχαὶ τοῦ Λυχνικοῦ, καὶ τοῦ Ὀρθρου		: 4
17	Ζυγόμετρον, ἥτοι τὰ Ζύγια, καὶ Μέτρα		: 5
18	Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1750.		: 3
19	Θυσία τοῦ Ἀβραάμ		:10
20	Ἱστορία Ἡμπερίου, Υἱοῦ τῶν Βασιλέων τῆς Προβέντζας		: 6
21	Ἱστορία Μωρέως		:16
22	Ἱστορία τῆς Σκότζιας		: 4
23	Ἱστορία Νέα Ἀθέσθη Κυθηρέου		:10
24	Κατάνυξις Μπουνιαλῆ διὰ στίχων		: 8
25	Λιτὴ Ναυτικῆ		: 4
26	Μιχαὴλ Βοεβόδας		:16
27	Μῦθοι Αἰσώπου εἰς κοινὴν γλῶσσαν		:12
28	Νέος Θησαυρὸς		5:10
29	Οἶκοι τῆς Θεοτόκου εἰς Ἐλληνικὴν, καὶ ἀπλῆν φράσιν		:10
30	Παιδαγωγία		: 2

31	<i>Πνευματικός Ματθρ</i>	:15
32	<i>Προσκνητάριον τῆς ἁγίας Πόλεως Γερουσαλήμ</i>	1:10
33	<i>Ρῆτορικὴ Σκούφου</i>	2:10
34	<i>Συντίπα τοῦ Φιλοσόφου</i>	:15
35	<i>Ταρίφα με ταῖς πόσταις, καὶ πρακτικὴ τῶν Λογαριασμῶν</i>	:12
36	<i>Τόχαι Τηλεμάχου Υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσεως, εἰς Βιβλία Δέκα</i>	4:10
37	<i>Φυλακτήριον τῆς ψυχῆς</i>	: 8

[Πρόσθεσα, ἀριστερὰ τοῦ καταλόγου, τὴν αὐξουσα ἀρίθμηση].

Τὰ βιβλία ποὺ ἀναγράφονται εἶναι γνωστὰ ὡς τίτλοι (βλ. τὶς ἀντίστοιχες ταυτίσεις στὸν κατάλογο τοῦ Σάρρου-Βόρτολη 1720 ποὺ κάνει ὁ Ἡλιού, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Α'*, *Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot*, Ἀθήνα 1973, 143 κέ., καθὼς καὶ τὰ ὅσα σχόλια ἀκολουθοῦν σχετικὰ με τοὺς καταλόγους, ἀκόμη τὴν ὑποσ. 13 τῆς σελ. 155, ὅπου ἀναγγέλλεται ἡ συνολικὴ ἔκδοση καὶ ἀξιοποίηση τῶν καταλόγων). Σημειώνω, γιὰ ὅσα δὲν περιλαμβάνει ὁ κατάλογος τοῦ 1720 —οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἔχουν σχολιασθεῖ— τὶς πλησιέστερες ἐκδόσεις· συχνὰ ἡ χρονικὴ ἀπόσταση πὼς μεσολαβεῖ ἄγνωστη ἔκδοση. **2** 1721, Legr. 18ος, ἀρ. 133. **4** Λανθάνει, πβ. Ἡλιού, *ὁ.π.*, 145 καὶ 219. **8** 1737, Legr. 18ος, ἀρ. 237. **16** 1747., Λαδᾶς - Χατζηδῆμος, *Α'* ἀρ. 48. **17** 1746, Ἡλιού, *ὁ.π.*, ἀβιβλ. ἀρ. 168. **18** βλ. πὺρ κάτω. **21** 1739, Ἡλιού, *ὁ.π.*, ἀβιβλ. 159. **25** 1738, Legr. 18ος, ἀρ. 257. **33** 1681, Legr. 17ος, II, ἀρ. 566. **36** 1742, Legr. 18ος, ἀρ. 299. **37** 1743, Legr. 18ος, ἀρ. 310). Προστίθεται ὡστόσο κάτι σημαντικὸ, οἱ τιμὲς κάθε βιβλίου· πρόκειται γιὰ τὸν παλαιότερο ἔντυπο κατάλογο ποὺ φέρει τὸ στοιχεῖο αὐτὸ, ὁ ἐπόμενος γνωστός εἶναι τὸ 1798, τοῦ Γλυκῆ (βλ. Λαδᾶς-Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, 147· πβ. ὅμως χειρόγραφο κατάλογο τοῦ Γλυκῆ, τοῦ 1713 ἐκεῖνον, ποὺ δημοσιεύει ἡ Εὐτυχία Δ. Λιάτα, «Εἰδήσεις γιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα», *Ὁ Ἑραριστής*, 14, 1977, 30-34: ἐκεῖ ἔχουμε καὶ τὶς τιμὲς).

Ὁ ἀριθμὸς 18, *Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1750*, μᾶς προσφέρει ἕνα καινούριο δεδομένο γιὰ τὴν κυκλοφορία τῶν «Ἡμερολογίων»· δὲν εἶχαμε μνεῖα παλαιότερη τοῦ 1755, τὸ ὅριο λοιπὸν μετατοπίζεται τώρα μιὰ πενταετία (βλ. τὰ ὅσα σημειώνει ὁ Φ. Ἡλιού, *ὁ.π.*, ὅπου οἱ διάσπαρτες βιβλιογραφικὲς — καὶ ἄλλες — προσεγγίσεις ἐντοπίζονται ἀπὸ τὸ εὐρετήριο).

Ἄς προσθέσω, τέλος, μιὰ καὶ ὁ λόγος γιὰ σύμμικτους τόμους, μιὰν ἄλλου τύπου μαρτυρία: ἕνας τέτοιος τόμος, ποὺ ἀγοράστηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸ ΚΝΕ/ΕΙΕ (ἀρ. 16866) περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα βιβλία:

— *Ἰταλοελληνικά, ἦτοι κριτικὴ πραγματεία... ὑπὸ Σ. Ζαμπελίου*, Ἀθήνα 1864 (Legr. *Ion.* 2428).

— *Χρονογραφία περὶ τῆς καταγωγῆς... Στεφανοπούλων... ὑπὸ Γ. Γ. Παπαδοπούλου*, Ἀθήνα 1865.

— *Παράρτημα τῆς Νέας Ἐπταλόφου. Ἡ ἡρώδης σωματοφύλαξ... τῆς comtesse Dash*, Κωνσταντινούπολη 1866.

— *Κλαβίριος, τραγῳδία... τοῦ Goethe, μεταφρασθεῖσα... ὑπὸ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου*, Ἀθήνα 1867.

— Τὸ Μοναστήριον τῶν Θεοφανείων ὑπό... Γοβινῶ. Μετάφρασις ὑπό Σ. Η., Ἀθήνα 1867.

— Ἡ φιλάρεσκος γυνή... τοῦ Ἰταλοῦ Νόττα. Ἐξελληνισθεῖσα ὑπό Ι. Δε-Κιγάλλα, Ἀθήνα 1869.

Με βάση τις ἐνδείξεις ποὺ παρέχει τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία, καὶ τὴ βιβλιογραφικὴ παρουσίαση τοῦ πρώτου, ὀδηγεῖται κανεὶς στὴν ἀντίληψη ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ μιὰ συρραφὴ ἄσχετων μεταξὺ τους βιβλίων: ἡ πείρα μᾶς ἔχει διδάξει ὅτι κάτι τέτοιο ἀποτελοῦσε συνηθισμένη πρακτικὴ. Δὲν πρόκειται ὡστόσο γι' αὐτό· ἀντίθετα ὁ παλαιὸς κάτοχος βιβλιοδέτησε μαζὶ τὰ παραρτήματα 17, 18, 21, 22, 24 τοῦ περιοδικοῦ Πανδώρα, καθὼς καὶ ἓνα ἀκόμα παράρτημα τῆς Νέας Ἐπιτάλοφου ὅπως διαπιστώνω ἀπὸ τὸ «Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Α' Ἐφημερίδες ἑλληνικαί, Β' Περιοδικὰ ἑλληνικά», Ἀθήνα 1900, 89. Ἔνα ἀκόμα τεκμήριο ὅτι οἱ σύμμικτοι τόμοι κρύβουν συχνὰ κάποια δική τους λογική· αὐτὸ ποὺ λέμε τυχαῖο δὲν εἶναι συνήθως παρὰ κάποιοι συνδυασμοὶ ποὺ ἀγνοοῦμε.

Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ε.Ι.Ε.

Ἀλέξης Πολίτης

ἌΛΛΟ ΕΝΑ ΕΝΤΥΠΟ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΚΥΔΩΝΙΩΝ

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐντύπων ποὺ γνωρίζουμε ὅτι τυπώθηκαν στὴν «Τυπογραφία τῆς Σχολῆς» τῶν Κυδωνιῶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Τόμπρα παραμένει πάντα ἐξαιρετικὰ περιορισμένος· ἔτσι ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία κάθε νέος τίτλος ποὺ ἔρχεται νὰ αὐξήσει τὸ ποσοστὸ παραγωγῆς τῆς κυδωνιάτικης τυπογραφίας καὶ παρουσιάζει ἀνάλογο ἐνδιαφέρον ἢ αὐτοτελὴς παρουσιάσῃ του.

Στὸν Δ' τόμο, σ. 212, τοῦ ἔργου *Mytilena Sacra* ποὺ ἐκδίδει ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης Ἰάκωβος Κλομοβρότου, ἀναφέρεται ὅτι στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Βλασίου, στὸ χωριὸ Πλακάδος τῆς Γέρας, ὑπάρχουν δύο ἀντίτυπα μιᾶς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Βλασίου, τυπωμένης στὶς Κυδωνίες. Πρόσφατη ἐπιτόπια ἔρευνα ἐπιβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται γιὰ ἀβιβλιογράφητο ἐντυπο τῆς τυπογραφίας τῶν Κυδωνιῶν. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς ἀκολουθίας εἶναι:

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΒΛΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ. Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ Χατζῆ Παρασκευᾶ Χ. Κυριακού, τοῦ ἀπὸ χωριῶν Πλακάδων κατὰ τὴν Ἱερὰν (τὸ νῦν Γέρα) ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ. α.ω.κ. Ἐν ΚΥΔΩΝΙΑΙΣ. 1820 Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς τῶν Κυδωνιῶν Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντῖνου Τόμπρα Κυδωνιέως.

8ο, σ. 32.

Ἀπὸ τις πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ὁ τίτλος τῆς ἀκολουθίας φαίνεται πὼς δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι ἀντίτυπά της σώθηκαν στὴν ἐκκλησία αὐτή: ὁ ἅγιος στὸν ὅποιο εἶναι ἀφιερωμένη, ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ χορηγοῦ τοῦ βιβλίου καὶ ἡ συνεχὴς χρησιμοποίησις τῶν ἀντιτύπων, γιὰ λειτουργικοὺς σκοποὺς, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου (3 Φεβρουαρίου) εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ συνέβαλαν στὴν διάσωσιν τοῦ ἐντύπου.

Σημειῶνω, ὅτι μὲ τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βλασίου εἶναι συσταχωμένη, καὶ στὰ δύο σωζόμενα ἀντίτυπα, χειρόγραφη ἀκολουθία τῆς ἁγίας Βαρβάρας· ὁ ἀντιγρα-